

КУДЛА М.В., викладач кафедри загальної педагогіки, педагогіки вищої школи та управління Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ЗМІСТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Глобальні зміни, що відбуваються в світовій спільноті, висувають нові вимоги до всієї системи сучасної освіти. На сьогодні всі країни стикаються з проблемою виховання кваліфікованого фахівця, здатного в майбутньому забезпечувати гідний розвиток співтовариства. У зв'язку з цим спостерігається перегляд цілей і змісту, форм та методів початкового навчання, що стає гостро актуальним на сучасному етапі розвитку нашої країни.

Зміст початкової освіти є закріпленим у Державному стандарті початкової загальної освіти та інших державних документах, відображається у навчальних планах, програмах, підручниках та посібниках.

У цілому, зміст початкової освіти в Україні визначався, передусім, існуючими з середини ХІХ століття нормативними документами щодо діяльності початкових шкіл. У Положенні про початкові народні училища 1864, 1874 рр. зазначались такі предмети навчального курсу початкових шкіл: Закон Божий (короткий катехізис) і священна історія, читання за книжками цивільного й церковного друку, перші чотири арифметичні дії, письмо, церковні співи, там де їх викладання є можливим. Проте, вказівки про розподіл навчальних годин, методичні посібники, за якими має вестися навчання, посадові обов'язки вчителів, вік учнів у цих документах були відсутні. Зазначалося лише, що «у початкових народних училищах застосовуються навчальні керівництва, погоджені міністерством народної освіти і духовним відомством...»

Регламентация змісту навчально-виховного процесу початкових шкіл з боку керівних органів, особливо сільських, розташованих у віддалених містах, була дуже слабкою. Найбільш регламентованим був зміст навчально-виховного процесу зразкових училищ Міністерства народної освіти, що першими в 1869 р. отримали навчальні програми. Викладання в цих школах проводилося за єдиним навчальним планом, за яким перші три роки становили перший клас і відповідали трирічному курсу однокласних училищ. У першому класі двокласної школи вивчалися Закон Божий, російська мова, чистописання, арифметика.

До навчального плану другого класу входили зазначені вище предмети, а також такі предмети, як географія, історія й природознавство.

Велика увага у організації шкільного життя надавалася естетичному та морально-релігійному вихованню учнів, тому, крім занять з предмету Закон Божий, які обов'язково проводила особа духовного звання, діти щоденно після уроків півгодини займалися співами.

У цілому, оцінюючи перші стандартизовані навчальні плани та програми міністерства освіти, створені для зразкових двокласних початкових училищ, зазначимо, що вони повністю відповідали меті, поставленій перед початковою освітою – «затверджувати в народі релігійні та моральні поняття, а також розповсюджувати початкові корисні знання». З сьогоднішніх позицій ми можемо критикувати такі початкові школи за надто обмежений зміст навчання, перенавантаження церковно-релігійними заняттями за рахунок 4 років, проте, слід визнати, що для свого часу програми навчально-виховного процесу для зразкових початкових шкіл були прикладом додержання принципів системності та систематичності, природовідповідності, врахування вікових та індивідуальних психофізичних особливостей учнів. Так, навантаження на дітей не перевищувало 26 годин на тиждень, збільшуючись поступово з класу в клас; зміст навчання також ускладнювався поступово, основи наукових знань (географія, історія) вводилися лише коли діти призвичаїлися до процесу навчання, засвоїли необхідний мінімум

базових знань та вмінь; навчання було практико орієнтованим, спрямованим на підготовку дітей до вирішення життєвих завдань, вчителі аналізували не тільки навчальну успішність, а й поведінку учнів, намагалися впливати на їх життя поза межами школи. Єдине чого бракувало такій школі – навчання на рідній мові, з опорою на найкращі здобутки народної педагогіки.

Враховуючи досвід організації навчально-виховного процесу у двокласних початкових училищах 7 лютого 1897 р. Міністерство народної освіти затвердило програми для однокласних народних училищ. Ці програми визначали не тільки обсяг знань і навичок, що повинні були засвоїти учні початкових шкіл, а й обов'язкову кількість уроків з кожного предмету на тиждень і розподіляли навчальний матеріал за роками навчання (відділеннями).

Інший тип шкіл, що також був широко представлений на території нашої країни, – церковнопарафіяльні або початкові школи духовного відомства. Найважливішим серед завдань, покладених на церковнопарафіяльні училища, ставало виховання моральних і релігійних почуттів в учнів на засадах православної церкви та російської народності. По всій Україні, церковнопарафіяльні школи були широко розповсюджені. У засвоєнні змісту освіти головна увага приділялася Закону Божому (вивченню молитов, історії Старого і Нового завіту, катехізису), церковнослов'янській мові та церковному співу. Навчальна програма з вивчення цих предметів в церковнопарафіяльних школах значно розширювалась - на їх вивчення відводилось понад 45% навчальних годин. Це більше, ніж в інших початкових навчальних закладах.

Таким чином, зміст початкової освіти другої половини-кінця XIX ст. був досить сталим і складався зі значної кількості предметів морально-релігійного характеру, російської мови, арифметики, а також дисциплін, спрямованих на засвоєння учнями наукової картини світу (історія, географія). У цей період основними недоліками змісту початкової освіти були абстрактність навчання і домінування книжних знань, крім того курс

початкової школи, який визначався офіційними навчальними планами, містив досить обмежений навчальний матеріал.

Розвиток економіки та педагогічної думки вносив корективи у зміст початкової освіти. Поступове зростання мережі початкових шкіл наочно демонструвало суспільству недосконалість змісту навчального процесу в них, їх відірваність від народного життя і місцевих умов. На зламі століть постало питання про необхідність якісного поліпшення шкільної справи, розширення змісту освіти для народу. Передова педагогічна громадськість наполягала на посиленні загальноосвітності школи, метою якої повинен стати всебічний розвиток особистості дитини, демократизації шкільного навчання, де вчителю має надаватися свобода вибору підручників і навчальних посібників.

На початку ХХ ст., у зв'язку з прийняттям закону від 3 травня 1908 р., впроваджувався чотирирічний термін навчання дітей у початкових школах, що створювало умови для розширення навчальних програм. На думку українських громадських діячів, навчальний план початкової школи в Україні мав включати такі предмети, як: Закон Божий, рідна мова, арифметика, природознавство, географія, історія, ручна праця (малювання, ліплення, різьблення по дереву), спів, фізичне виховання. Підкреслювалось, що вивчення російської мови треба починати не раніше другого або третього року навчання.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що шкільні реформи визначили тільки головні предмети навчального курсу початкових училищ, докладні навчальні програми і тематичні плани були відсутні. Першими початковими навчальними закладами, що отримали відповідні програми, стали зразкові міністерські училища. Навчальні плани церковнопарафіяльних шкіл пріоритетне місце надавали Закону Божому та іншим дисциплінам церковного змісту. Пояснювалось це першочерговими виховними завданнями училищ духовного відомства, які мали прищеплювати учням відданість православ'ю та самодержавству. Загальні навчальні програми для

початкових народних училищ затвердили в 1897 р. У них вказувались основні вимоги до знань і вмінь учнів, рекомендувався розподіл навчальних годин, давались пояснення щодо основних методик з предметів початкової школи і доцільності їх застосування. У реальному житті навчальний процес у народних училищах мав ряд недоліків. Особливі труднощі викликало вивчення російської мови, враховуючи повну необізнаність дітей з нею. Значні нарікання викликало вивчення Закону Божого, тому що законовчителі часто недбайливо ставились до своїх обов'язків. Програми з цього предмету іноді залишались не повністю виконаними. Передова громадськість наполягала на перегляді навчальних програм з метою оновлення й розширення їх змісту. Дотримання класної дисципліни учнями ставало найголовнішою турботою вчителя, враховуючи те, що в класі одночасно займались три відділення. У початкових училищах проводилась значна виховна робота, направлена на ознайомлення дітей з нормами моралі та їх дотримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Историко-статистический очерк общего и специального образования в России. - СПб., 1883. – С. 72.
2. Заметки о начальном народном образовании в Полтавской губернии. – СПб: Синодальная тип., 1896. – 117 с.
3. Русов А.А. Итоги земской статистики в Харьковской губернии. – Харьков: Тип. М. Зильберберга, 1890. – 22 с.
4. Руссофил П. К вопросу о малоуспевающих учащих в начальных школах. – Харьков: Тип. Губернского правления, 1903. – 28 с.]